

OMUL ȘI LIMBAJUL SĂU*

EUGENIU COȘERIU

0. Despre limbaj s-a spus, în realitate, aproape tot ceea ce era de spus. Dar s-au spus, de asemenea, și continuă să se spună multe lucruri – chiar prea multe – care ar fi fost mai bine dacă nu s-ar fi spus. În parte, acest fapt se explică chiar prin limbaj. Într-adevăr, și la o privire de suprafață, limbajul se prezintă ca un fenomen atât de complex și care impregnează într-o măsură atât de considerabilă celelalte manifestări ale omului – fiind chiar și expresia necesară a unora dintre ele – încât confuziile și parțializările se ivesc, probabil, în acest domeniu, cu mai multă ușurință decât în altele. Și, mai ales, se poate foarte ușor întâmpla să se ia drept esențial și primar ceea ce este secundar, accesoriu și derivat. Este, de aceea, necesar să reconsiderăm problema în aspectele ei esențiale și să încercăm să distingem, în fiecare caz, ceea ce este pertinent de ceea ce nu este, identificând, în special, punctele în care, în interpretarea limbajului, există un risc sporit de a apuca pe căi greșite.

1.0. Prima constatare cu privire la limbaj – și care, pentru a spune astfel, ni se impune încă de la prima vedere – este aceea că limbajul se prezintă, în mod concret, ca o activitate specific umană și ușor de recunoscut, anume ca *vorbire* sau «discurs».

1.1. Această primă constatare face posibilă, pe de o parte, o definiție a omului: omul este „*fînța vorbitoare*”, mai mult chiar, este „*fînța care vorbește*”, definiție care poate fi apoi dezvoltată și fundamentată prin determinarea a ceea ce înseamnă, în mod precis, „*a vorbi*”. Pe de altă parte, aceeași constatare deschide posibilitatea unei valorizări a non-vorbirii. Faptul-de-a-nu-vorbi înseamnă, pentru ființele umane normale, adulte și conștiente, *a tăcea*, adică, fie a-fi-încetat-de-a-vorbi, fie a-nu-vorbi-încă; este, prin urmare, o determinare negativă a vorbirii, ca delimitare sau suspendare a ei însăși. Este ceea ce, de altfel, se remarcă deja în concepția ingenuă și originară despre limbaj, care se manifestă în limbajul însuși: în anumite limbi există cuvinte diferite pentru tăcerea lucrurilor și tăcerea omului (de exemplu, lat. *silere/tacere*). Ca suspendare intențională a vorbirii, tăcerea poate deveni chiar mijloc de expresie.

1.2.0. Aceeași constatare imediată deschide însă și calea unor interpretări eronate sau unilaterale.

* Eugenio Coșeriu, *El hombre y su lenguaje*, Gredos, Madrid, 1977, p. 13-33.

1.2.1. Pe de o parte, există riscul de a considera limbajul doar ca o modalitate expresivă între altele, alături de tăcere: ca una din diversele activități de expresie empirico-subiective. Tăcerea, spre exemplu, are, într-adevăr, un *sens* – mai bine zis, *poate*, împreună cu semnificațiile lingvistice, să contribuie la sensul unui discurs –, însă nu este nicidecum limbaj, întrucât nu posedă un *semnificat* propriu. Același lucru se cuvine a fi spus și despre celelalte activități expresive, în măsura în care nu este vorba de activități derivate din limbaj și concepute ca substitute ale vorbirii. În plus, limbajul însuși se poate întrebuița, în aspectul său material, ca mijloc de expresie cu sens subiectiv, însă fără semnificat obiectiv (de exemplu, pentru a manifesta o atitudine față de o stare sufletească a vorbitorului). Tocmai în acest caz, însă, limbajul nu se realizează ca *l i m b a j*. Respingând, deci, reducția limbajului la o simplă activitate de expresie subiectivă, să remarcăm, de asemenea – și asta rămâne pentru moment ca simplă observație –, că semnificatul obiectiv este esențial pentru manifestarea limbajului ca atare.

1.2.2. Pe de altă parte, considerarea limbajului ca vorbire poate duce la echivalarea funcției specifice (și, prin urmare, a finalității limbajului) cu funcția sau tipurile de funcții ale actelor de vorbire. Astfel, este posibil să presupunem, în mod unilateral, că limbajul este destinat să „*exprime idei*” (sau, dimpotrivă, să le tănuiască) ori să determinăm care este finalitatea expresivă predominantă în actele de vorbire și să căutăm să definim limbajul prin [formulări de tipul] „*servește pentru*” sau „*servește, în mod fundamental, pentru aceasta sau aceea*”, pe când, în realitate, în astfel de cazuri nu este vorba de *f i n a l i t a t e a* limbajului, ci doar de *s c o p u r i l e* actelor de vorbire. Și nu este dificil de observat că, pe calea unor asemenea parțializări, nu se poate ajunge la determinarea esenței limbajului, întrucât vorbirea poate fi întrebuițată în scopuri multiple, diverse și chiar contradictorii.

2.0. Cea de-a doua constatare ce ni se impune este aceea că limbajul ca vorbire înseamnă *a vorbi cu altul*. Acest fapt distinge deja limbajul de celelalte activități expresive, care nu sunt orientate în mod necesar către o altă ființă (cu toate că, firește, „*celălalt*” poate primi și interpreta expresia și își poate preciza propriul comportament în baza a ceea ce a interpretat; așa-numita „*comunicare*” dintre animale aparține în mare măsură acestui tip: în realitate, nu este comunicat nimic, ci doar animalul își potrivește propria reacție după o altă reacție, interpretată).

2.1. Această a doua constatare ne relevă, indirect, că esența *l i m b a j u l u i* s e m a n i f e s t ă î n d i a l o g, în „faptul-de-a-vorbi-unul-cu-altul”, adică, limbajul este în mod intim legat de ceea ce interlocutorii au în comun.

2.2. Dar, pe de altă parte, însăși această constatare poate conduce la concluzia că esența limbajului rezidă doar în comunicarea practică, în „faptul de a cere ceva de la celălalt”, în a-l determina pe celălalt să facă ceva pentru noi sau în locul nostru. Și o să vedem mai departe că nici acest lucru nu este acceptabil.

3.0. Cea de-a treia constatare ce se impune prin examinarea imediată a limbajului este aceea că limbajul ca vorbire se realizează, în fiecare caz, conform unei tehnici

determinate și condiționate istoric, adică, în acord cu o *limbă*. Limbile sunt, într-adevăr, tehnici istorice ale limbajului și, în măsura în care se află constituite ca tradiții stabile și specifice, recunoscute de către proprii lor vorbitori și de către vorbitorii altor limbi, sunt desemnate, de obicei, prin adjective „proprii” care le identifică istoric („*limba spaniolă*”, „*limba germană*” etc.); și asta se întâmplă la fel și în limbi care, altminteri, nu disting între «limbaj» și «limbă» (de exemplu, în germană: „*deutsche Sprache*”, „*spanische Sprache*” etc.).

3.1. În consecință, vorbirea înseamnă totdeauna *a vorbi* o limbă, fapt prin care vorbitorul se prezintă, în fiecare caz, ca aparținând la o comunitate determinată istoric sau, cel puțin, ca cineva care își asumă temporar tradiția idiomătică a cutărei sau cutărei comunități. Faptul că limbajul se manifestă totdeauna ca „limbă”, ca vorbire condiționată istoric, este atât de evident și atât de important pentru modul de a fi al limbajului însuși, încât conștiința ingenuă identifică adeseori limbajul cu o limbă determinată, și anume cu propria sa limbă: cei care aparțin la aceeași comunitate lingvistică se numesc adesea pe ei înșiși „vorbitorii” (și chiar „oamenii”), cei care nu vorbesc aceeași limbă sunt numiți „muți”, „nevorbitori”, „barbari”, sau doar propria lor limbă este considerată ca fiind corespondentul esenței lucrurilor desemnate, ca „limbă naturală”, pe când celelalte limbi sunt considerate ca simple nomenclaturi arbitrare. De altminteri, o identificare, într-un anumit sens asemănătoare, se întâlnește, implicit, și în etapele superioare ale cercetării limbajului, de exemplu, atunci când încercăm să impunem altor limbi categoriile unei limbi determinate sau când înțelegem o limbă istorică particulară ca realizare ideală a limbajului în general.

3.2.0. O limbă, considerată ca separată de vorbirea căreia îi corespunde este un fapt istoric obiectiv, un „obiect istoric” și este, de aceea, ușor de „reificat” („codificat”) un atare obiect conceput prin intermediul unui concept substantival. Cu aceasta, evident, se ignoră, în realitate, faptul că modul de a fi al limbajului este, ca să zicem așa, un mod „verbal” (întrucât este vorba de o activitate), iar tehnicile istorice ale vorbirii sunt, în același sens „adverbiale”, fiind modalități ale unei activități. Astfel, pentru „a vorbi cutare sau cutare limbă”, grecii întrebuițau verbe speciale (αττικίξειν, ελληνίξειν, βαρίξειν), iar românii, expresii adverbiale (*latine loqui, graece loqui*). În schimb, în acord cu concepția noastră modernă, *se vorbesc limbi, se cunosc limbi*, adică limbile sunt concepute „substantival”.

3.2.1. Pe de o parte, acest fapt constituie o cucerire importantă (care, de altfel, își are rădăcinile deja în antichitate, mai ales în ceea ce privește investigarea limbajului), tocmai pentru că este ceea ce face posibil studiul direct și comparativ al tehnicilor istorice ale vorbirii: gramatica și, într-un anumit sens, întreaga lingvistică se întemeiază pe acest punct de vedere. În același timp, studiul limbajului ca «limbă» ne permite să-l separăm de condiționările și scopurile ocazionale ale actelor de vorbire și, prin aceasta, să ne apropiem de universalul limbajului și să considerăm scopurile ocazionale ale vorbirii ca *posibilități*, nu ca *esență* a limbajului. În afară de aceasta, constatarea diversității limbilor și compararea ulterioară a limbilor înseși ne permite

să separăm limbajul de lucrurile desemnate și, în acest fel, să observăm că limbajul nu este o nomenclatură pentru lucruri date ca atare, că nu subordonează nici pe $\phi\upsilon\sigma\epsilon\iota$, nici pe $\theta\epsilon\sigma\epsilon\iota$, unei experiențe extralingvistice, că nici o delimitare idiomatică nu este necesară „prin natura sa” și că, în consecință, atât conținuturile cât și faptele materiale („sunete”) ale limbilor sunt, după cum se spune de obicei, „arbitrare”, adică, motivate numai istoric, și nu „natural”, (în sensul cauzal).

3.2.2. Pe de altă parte, însă, considerarea limbilor ca separate de vorbire cuprinde o serie de riscuri care pot să ne conducă pe căi greșite:

a) Riscul de a ignora relația limbajului cu extralingvisticul și de a pierde din vedere faptul important că limbajul, în ciuda autonomiei sale, este tocmai o formă de cunoaștere a „realității” extralingvistice.

b) Riscul de a respinge în mod netemeinic sau, pur și simplu, de a ignora concepția „ingenuă” asupra limbajului, adică acea concepție specifică vorbitorilor ca atare. Fără îndoială, o atare concepție nu poate fi considerată drept *explicație*, însă, cu toate acestea, ea trebuie considerată ca o *condiție* importantă și efectivă a limbajului, întrucât limbajul nu funcționează pentru și prin lingviști, ci, tocmai pentru și prin vorbitori. În acest sens, ceea ce vorbitorul ingenuu vorbește despre limba sa este decisiv pentru funcționarea acesteia. Opiniile vorbitorului despre limbă aparțin și ele, în ultimă instanță, obiectului „limbă” și, de aceea, nu pot fi ignorate.

c) Riscul de a confunda sau echivala generalitatea empirică a ceea ce se observă în limbi cu universalul limbajului. Pe de o parte, acest fapt conduce la încercările de a defini categoriile lingvistice cu privire la cutare sau cutare limbă determinată: încercări destinate dintru început eșecului, căci, în interiorul limbilor particulare este posibil să *observi* categoriile și relațiile dintre categorii, precum și să *descrii* expresia lor materială, însă nu este posibil să *definești* categorii: chiar și o categorie constatată într-o singură limbă este, ca atare, universală și definibilă numai în mod universal. Pe de altă parte, aceeași echivalare implică faptul de a concepe limbajul doar ca sumă a limbilor particulare fără a-ți pune problema de ce există limbile, precum și să consideri teoria limbajului ca rezultat și punct final al investigației empirice a limbilor, pe când, în realitate, orice investigație a unei limbi determinate se întemeiază, în mod necesar, încă de la început, pe o anumită teorie a limbajului (cel puțin implicită).

d) Riscul de a supraestima diversitatea limbilor, adică de a considera fiecare limbă ca pe ceva închis în sine însuși și de a nu mai afla nici o cale de acces de la o limbă la alta, în timp ce, în realitate, orice limbă este, desigur, un sistem istoricește specific, însă specific în cadrul universalului limbajului, astfel încât fiecare limbă, cum a văzut deja Humboldt, este o cheie pentru toate celelalte.

e) Riscul de a nu înțelege corect caracterul tehnic al limbii. De fapt, tehnica oricărei limbi se prezintă în descriere ca aproape infinit de complicată, și chiar putem afirma că, între toate tehnicile dezvoltate de către om, limbile sunt cele mai complexe. Așa se face că nici o limbă nu a fost descrisă, până acum, în mod exact și exhaustiv.

Însă, în ciuda acestui fapt, limbile *se vorbesc*, adică „sunt realizate” spontan și fără nici un fel de dificultate. În consecință – pentru a explica acest fapt, aparent cuprinzător – se tinde adeseori să se considere vorbirea ca o activitate inconștientă și să se presupună că vorbitorii nu sunt conștienți de regulile limbilor lor. În realitate, totuși, capacitatea de a vorbi – mai bine zis de a vorbi și în același timp de a înțelege cele vorbite – nu se întemeiază, desigur, pe o cunoaștere „teoretică” (ca aceea a lingviștilor și gramaticienilor care descriu limba), ci, evident, pe o cunoaștere clară și sigură. Este vorba, desigur, de acea cunoaștere pe care Leibniz a numit-o „claro-confuso” (adică, sigură, însă nejustificabilă) și „distinto-inadecuado” (adică, numai parțial justificabilă) sau, pur și simplu, o *cunoaștere tehnică* (*saber técnico*). În plus, principiile acestei cunoașteri sunt adeseori foarte simple: complexitatea este specifică, mai degrabă, descrierii explicite a unor atari principii, altfel spus, transferului a ceea ce este dat în intuiție în planul cunoașterii „distinto-adeuado” sau „teoretice”. Complexă este, ca să spunem așa, gramatica gramaticienilor și nu gramatica vorbitorilor.

f) Riscul de a înțelege limbile – care sunt abstrase din vorbire și sunt obiectivate în scopul cercetării lor – ca *produse* statice și de a înceta să mai considerăm limbajul ca *producere*. În acest fel, vorbirea este concepută adesea doar ca realizare circumstanțială a limbilor – și nu în același timp, ca producere (creație) și dezvoltare a limbajului – fapt prin care relația limbă–vorbire este redusă pur și simplu la o relație de tipul cod–mesaj (*code–message*). Or, vorbirea se realizează, desigur, în cadrul și conform regulilor limbilor, însă este, de asemenea, și în același timp, producerea lor; sau, spus mai simplu: vorbirea este limbajul ca producere concretă. Iar dacă limbile sunt considerate ca produse statice, nu mai poate fi înțeleasă dinamicitatea limbajului, așa-numita „schimbare lingvistică”. Așa se face că schimbarea lingvistică a fost considerată ca un paradox al limbilor (limbile nu ar trebui să se schimbe, și totuși se schimbă) și s-a căutat să fie interpretată ca ceva exterior limbilor înseși și motivat prin „cauze” exterioare.

4.0. Această din urmă eroare (însă nu numai aceasta) poate fi evitată, iar pretinsa aporie a sincronului („funcționarea limbii”) și a diacronicului („schimbarea lingvistică”) poate fi rezolvată (adică, anulată), înțelegând limbajul ca *enérgeia*, în sensul lui Humboldt.

4.1. În tratatul său *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*, Humboldt scrie: „*El însuși* [limbajul] nu este un *Werk* [operă, produs] (*ergon*), ci o *Tätigkeit* [activitate] (*enérgeia*)”. Ei bine, această frază a lui Humboldt este frecvent repetată în lingvistica modernă, însă, din păcate, numai rareori este interpretată cu exactitate. Aproape întotdeauna se spune că Humboldt voia să pună în relief „viul” din limbaj, că a considerat limbajul înainte de toate ca „vorbire”, ca activitate de vorbire și chiar s-a ajuns la suprapunerea distincției humboldtiene între *ergon* și *enérgeia* cu distincția lui Saussure între *langue* și *parole*, care, în fapt, are un înțeles total diferit. Și aproape întotdeauna se uită faptul cel mai important, și anume că Humboldt era un gânditor aristotelian și că în această frază făcea aluzie tocmai la fundamentele sale aristotelice.

4.2. Într-adevăr, Humboldt nu scrie doar *Werk* „produs” și *Tätigkeit* „activitate”, ci adaugă expresiile tehnice ale lui Aristotel *ergon* și *enérgeia*, fapt prin care arată în mod clar că prin *Tätigkeit* nu înțelege o activitate oarecare, ci un tip special și determinat de activitate, tocmai *ενεργεια* aristotelică: activitate anterioară potenței (*δυναμικ*), adică activitate creatoare sau „liberă”, în înțelesul filosofic al cuvântului *liber*. Or, o activitate „liberă” este o activitate al cărei obiect este cu necesitate infinit (Schelling). A înțelege limbajul ca *enérgeia* înseamnă în consecință a-l considera ca activitate creatoare în toate formele sale. *Enérgeia* este atât limbajul în general, cât și limbajul ca vorbire. Orice act de limbaj este, într-o anumită măsură, un act creator, de aici necesitatea de a recurge la contextele și situațiile vorbirii în interpretarea fiecărui act lingvistic (numai că – întrucât contextele și situațiile, care sunt deopotrivă contextele *noastre* și situațiile *noastre*, sunt, în general, cunoscute – se ignoră faptul că orice act de vorbire se află în infinite relații care îi pot completa și determina sensul). *Enérgeia* sunt, însă, și limbile care nu sunt decât modalități particulare ale limbajului ca istoricește determinat. De aceea, și limbile trebuie interpretate în sens dinamic. O școală nord-americană de lingvistică care, în parte, acceptă formal principiile humboldtiene a ajuns, în ultimul timp, să interpreteze limbile ca sisteme de producere lingvistică. Însă reprezentanții acestei școli nu l-au înțeles corect pe Humboldt, rămânând la separația dintre sincronie și diacronie și reproșându-i, chiar lui Humboldt faptul de a nu fi distins între activitatea creatoare care aplică reguli și activitatea creatoare care modifică regulile (ale limbilor). Împotriva unui astfel de reproș trebuie să atragem atenția asupra faptului că, dacă limbajul este înțeles ca *enérgeia*, această distincție este inadecvată, și, mai mult, este lipsită, pur și simplu, de sens, deoarece, în realitate, funcționarea regulilor și „schimbarea lingvistică” nu sunt, în limba însăși, două momente, ci unul singur. Acesta din urmă depinde de planurile de structurare ale tehnicii lingvistice și de interacțiunea dintre aceste planuri, la care ne putem referi, aici, doar foarte pe scurt. Planurile amintite sunt *norma* și *sistemul limbii și tipul lingvistic*. Iar interacțiunea dintre aceste planuri, în ceea ce privește creația lingvistică „internă”, constă în faptul că ceea ce în norma limbii se prezintă ca fapt diacronic („schimbare”) din punctul de vedere al sistemului este doar aplicare de reguli de producere (funcționare „sincronică”) și ceva analog se prezintă în relația dintre sistemul limbii și tipul lingvistic. Astfel, o limbă nu este un „lucru făcut”, un produs static, ci un ansamblu de „moduri de a face”, un sistem de producere care, în orice moment, se prezintă numai în parte ca deja realizat istoricește în produse lingvistice.

4.3. Implicațiile unei atari concepții asupra limbajului și asupra limbilor sunt foarte numeroase și foarte importante. Ne vom limita aici să semnalăm câteva puncte esențiale:

a) Limbajul ca activitate creatoare poate fi situat, în acest sens, pe același plan cu celelalte activități libere ale omului, precum arta, știința și filosofia.

b) Caracterul creator al limbajului nu trebuie ignorat nici în investigarea tehnicii lingvistice: tehnica lingvistică este, esențialmente, un sistem pentru crearea de fapte noi, nu doar pentru repetarea a ceea ce a fost făcut deja în limba istoricește realizată.

c) Lingvisticul propriu-zis trebuie explicat, în fiecare caz, prin funcție, nu prin material.

d) Pentru interpretarea și explicarea faptelor lingvistice singurul mod adecvat de formulare a problemei este cel finalist, nu cel cauzal.

e) Descrierea unei limbi, dacă se dorește a fi cu adevărat adecvată obiectului ei, trebuie să prezinte limba însăși ca sistem pentru a crea, ca sistem de producere, nu doar ca produs. O limbă, spre exemplu, spaniola, este suma posibilităților de „a vorbi spaniola”, posibilități care, în parte, au fost deja realizate istoric, iar, în parte, rămân încă de realizat. Aceste posibilități sunt, în același timp, sistematice și dinamice. În consecință, o limbă trebuie considerată mai degrabă ca o permanentă „sistematizare” decât ca un sistem închis.

5.0. O dată cu determinarea limbajului ca *enérgeia* am ajuns într-un punct decisiv. Limbajul este, acum, pentru noi, o activitate liberă. El ține, deci, de ceea ce este specific uman, întrucât numai omul este, în chip liber, activ. Însă, dacă deja știm *ce tip* de activitate este limbajul, nu știm încă *despre ce* activitate este, propriu-zis, vorba, căci nu știm prin ce anume se diferențiază de celelalte activități libere. Nu am determinat încă ceea ce este specific limbajului și, în consecință, nu știm nici de ce tocmai limbajul trebuie să fie decisiv pentru definirea omului, nici de ce limbajul se prezintă întotdeauna ca limbă, de ce există *limbi*, la plural.

5.1. Trebuie, de aceea, să ne întoarcem la limbajul ca funcție. Faptul că funcția primordială a limbajului este o funcție semnificativă este, în general, acceptat și nimeni nu-l pune la îndoială. Însă atunci când se trece la a determina mai îndeaproape această funcție, există adeseori riscul de a echivala *funcția* cu *instrumentalitatea*. De aici tendința de a reduce limbajul la alte activități, adică de a-l considera ca fenomen ne-autonom. Luând în considerație, în primul rând, instrumentalitatea limbajului, posibilitățile lui de *î n t r e b u i n ț a r e* se ajunge adesea să se ia ca funcție bazică și definitorie acel ceva pentru care limbajul deja constituit poate fi întrebuițat, acel ceva pe care limbajul îl face posibil sau îl înlesnește; altfel spus, esența limbajului este determinată nu prin *finalitatea* sa internă, care constituie motivația sa primară, ci prin *întrebuițarea* sa exterioară.

5.2.1. Cea mai veche dintre aceste reduții „la alt lucru” este, fără îndoială, reducția limbajului la un instrument (expresie sau „produs”) al gândirii raționale sau logice. Desigur, tendința de a identifica limbajul cu gândirea rațională nu este complet lipsită de fundament. De fapt, este evident că, deopotrivă, toate manifestările voinței și ale afectului trebuie convertite în fapte conceptuale, adică în manifestări ale „gândirii”, pentru a putea fi exprimate lingvistic, fiindcă limbajul exprimă propriu-zis numai conceptualul. Însă „conceptual” nu înseamnă încă „rațional” sau „logic”, iar reducția lingvisticului sau a conceptualului la logosul rațional este o simplificare arbitrară a „dicibilului” (*dicibile*, λεκτον), a logosului în totalitatea sa.

Deja Aristotel a arătat că limbajul ca atare, „logosul semantic” (λογος σημαντικός), este anterior limbajului care afirmă sau neagă ceva despre ceva sau altceva, „logosului propozițional” (λογος αποφαντικός). În limbajul ca atare, după Aristotel, nu se prezintă încă distincția între existență și inexistență, nici distincția între adevărat și fals, care se prezintă numai în „propoziție” (sau „judecată”), adică în acel logos care convertește relațiile lingvistice în relații „obiective” (privitoare la „lucrurile desemnate”). Astfel, deci, limbajul propozițional, acel λογος αποφαντικός este, fără îndoială, „limbaj”, λογος σημαντικός, însă nu limbaj pur și simplu, ci limbaj cu o determinare ulterioară.

5.2.2. O altă reducere este aceea de a înțelege limbajul ca instrument al vieții practice, al manipulării practice a persoanelor și a lucrurilor. O atare reducere își află justificarea în faptul că, într-adevăr, limbajul poate fi întrebuințat în scopuri practice și chiar înlesnește într-o măsură semnificativă multe forme ale activității practice. Se cuvine însă a ne întreba de ce, pentru atari scopuri, a fost nevoie să fie create semnificații conceptuale, căci, strict vorbind, pentru manipularea practică a lumii, conceptualul nu este, în realitate, absolut necesar. În plus, o „comunicare practică” se observă și între animalele (cf. 2.0.) care nu dispun de limbaj propriu-zis (în sensul uman). De aceea, nu este admisibil nici ca o limbă (formă istorică a limbajului) să fie definită ca un sistem de activități „care servesc în principal pentru scopurile comunicării și coordonării activităților între membrii unei comunități” (așa cum face Carnap, cu privire la limba engleză). Deoarece „comunitatea” la care se face referire aici nu este independență de limbă și nu există înainte acesteia, ci, dimpotrivă, se ivește și continuă să fie delimitată ca atare numai și numai prin limba însăși (este vorba, de fapt, de o *comunitate idiomatică*), o astfel de „definiție” este, evident, un cerc vicios.

5.2.3. Anumiți gânditori care apără autonomia limbajului și, prin urmare, resping reducția limbajului la alte categorii, consideră ca pe una dintre asemenea reducerii și identificarea între limbaj și poezie (ca, de exemplu, W.M. Urban), ceea ce, totuși, nu poate fi acceptat. *Întrebuințarea* unei limbi în poezie este, fără îndoială, un fapt cu caracter practic și corespunde, ca atare, instrumentalității limbajului. Însă identitatea dintre limbaj și poezie are, în realitate, un alt înțeles, pe care îl vom desluși mai departe (6.1.).

5.3.0. Dacă se respinge, însă, reducția limbajului la determinările sale ulterioare și la întrebuințările sale extrinseci unde trebuie căutată autonomia sa? Să ne întoarcem din nou la funcția semnificativă.

5.3.1. Lingvisticul este, evident, *expresie cu semnificație* sau *expresie* și *semnificație* în același timp. Iar unirea dintre expresie și semnificație este, de obicei, numită *semn*. În acord cu aceasta, ar trebui să interpretăm lingvisticul prin ceea ce este propriu semnului și să considerăm limbajul ca un domeniu parțial în vasta lume a semnelor. Totuși, atunci când este vorba de limbaj, *semn* este, fără îndoială, un termen foarte comod și util, numai cu condiția de a fi interpretat corect, adică numai dacă cele

două fețe ale semnului: expresia și conținutul, „semnificantul” și „semnificatul” sunt înțelese ca intralingvistice. Semnul *nu stă PENTRU* („un alt lucru”), pentru ceva extralingvistic, ci doar *poate fi* orientat înspre desemnarea extralingvisticului. Întrebuințarea termenului *semn* produce, însă, și impresia că înainte de limbaj ar exista deja un *signatum* și, în acest fel, se ajunge foarte ușor la conceperea limbajului ca simplu sistem de desemnare („nomenclatură”) pentru „lucruri” deja date ca atare. Dacă se adoptă o atare concepție, în domeniul limbajului rămâne doar semnul material, în timp ce conținutul este considerat ca ceva extralingvistic. Într-un caz extrem, s-a presupus, chiar, în lingvistică, faptul că semnificația nu aparține limbajului susceptibil de a fi studiat și descris lingvistic și ar trebui să fie studiat de către științele „lucrurilor”. Contrar acestui fapt trebuie să observăm că semnificate lingvistice ca de exemplu, „roșu”, „prieten”, „patrie” etc. există în lumea lucrurilor mai mult sau mai puțin în măsura în care există cercul matematic; și încă mai puțin există în lume semnificate precum „adevăr”, „sănătate”, „lungime”, „măsură”. Cât privește semnul material, acesta servește în primul rând pentru a fixa semnificațiile și numai în al doilea rând, și împreună cu semnificatul poate fi întrebuințat pentru desemnarea extralingvisticului.

5.3.2. Și funcția semnificativă trebuie înțeleasă din punctul de vedere al limbajului ca *enérgeia*, i.e. ca activitate creatoare. De fapt, limbajul nu este, în primul rând, *întrebuințare*, ci *creație* de semnificate și, prin urmare, nu este nici doar producere de semne materiale pentru semnificații deja date, ci, dimpotrivă, este creație de conținut și expresie în același timp. Însă creația de semnificate înseamnă cunoașterea și unirea lor cu un anume semnificant sau cu un altul, adică transformarea lor în conținuturi de „semne”, ceea ce este un mod de a le fixa și de a le face obiective; prin urmare, se poate spune că limbajul ca *enérgeia* este, într-un act, cunoaștere și formă de fixare și obiectivare a cunoașterii însăși. Or, a cunoaște înseamnă a concepe ceva ca identic cu sine însuși și ca diferit de toate celelalte; iar în aceasta constă, foarte precis, funcția primară a limbajului. Însă ceea ce în cunoașterea lingvistică este conceput ca identic cu sine însuși și diferit de toate celelalte nu este decât un conținut al conștiinței. E limpede că pot fi și „obiecte” ale experienței fizice, însă tocmai doar atunci când – ca ceva experimentat – aparțin deja conținutului conștiinței. Iar pe de altă parte, nu este în nici un fel necesar să fie vorba de obiecte ale experienței fizice. De aceea, existența unui semnificat nu constituie în vreun fel proba existenței „lucrului” care poate să-i corespundă. „Centaur”, „τραγελαφος” etc. sunt semnificate lingvistice în aceeași măsură în care sunt „cal” și „arbore”; și, din punct de vedere lingvistic, sunt semnificate totalmente analoge: limbajul ca atare nu distinge între obiecte interioare și exterioare (obiecte „mentale” și obiecte „reale”). Mai mult: limbajul nu depinde câtuși de puțin de existența „lucrurilor” – căci este anterior distincției însăși între existență și inexistență (cf. 5.2.1.) –, ci, invers, este condiția necesară pentru existența lucrurilor (sau a „inexistenței” lor). De fapt, existența lucrurilor poate fi constatată plecând de la limbaj, întrebându-ne dacă ființele corespunzătoare semnificatelor deja date în limbaj se întâlnesc sau nu se întâlnesc în

lumea experienței fizice. În acest fel, constatăm că în lume există „arbori”, „râuri”, „animale”, însă ca „arbori”, „râuri” sau „animale”, aceste existențe sunt cunoscute și delimitate în primul rând în limbaj. Iar delimitarea ar putea fi și alta, complet diferită, așa cum observăm comparând limbi diferite. De fapt, delimitările lingvistice nu urmează criterii obiective, date în general de către lucrurile înseși, ci, din contră, se impun lumii experienței. În sfârșit, un cuvânt ca *arbore* nu semnifică nici un arbore real („un arbore” sau „acest arbore de aici”), ci numai „ființa arbore” („el ser árbol”; faptul-de-a-fi-*arbore*).

5.3.3. Semnificația, deci, implică numai posibilitatea „existentului” – „a-fi-așa-și-așa” – și nu existentul însuși. Numai în al doilea rând, limbajul poate ajunge la desemnarea existentului prin intermediul lui „a-fi-așa-și-așa”. «Ființa arbore» („a-fi-*arbore*”, el „ser árbol”) este primară, iar aplicarea la arbori, la existențele care corespund unui atare mod-de-a-fi, este un fapt secundar. Simpla posibilitate, însă, este ceva univ ersal; astfel că, numai prin intermediul unei operații secundare de individualizare, plecând de la universal, limbajul poate ajunge la desemnarea exemplelor particulare ale lui „a-fi-așa-și-așa”. De asemenea, designațiile particulare, istoricește fixate – „numele proprii” – sunt, în această privință, un fenomen secundar care presupune înțelegerea universalului (există nume proprii numai pentru existențe deja numite prin apelative, și nu invers).

5.3.4. Desemnarea este deci o posibilitate a limbajului care se întemeiază pe limbajul ca semnificație. Iar desemnarea este ceea ce ne conduce spre lumea lucrurilor care, în consecință, ca lume „structurată” (diferențiată în anumite „clase de lucruri”) poate fi percepută doar prin intermediul limbajului. Limbajul face posibil, prin urmare, accesul la extralingvistic, la lucrurile înseși. De aceea poate fi și instrument al vieții practice prin care lucrurile sunt manipulate în lumea extralingvistică. Mai important și esențial este însă faptul că limbajul face ca lucrurile să fie accesibile investigației obiective, fapt datorită căruia limbajul poate fi considerat ca principiu și baza primară a științei. Altfel spus, lumea lucrurilor (sau „obiectelor”) îi este dată omului, însă numai prin intermediul lumii semnificațiilor: prin intermediul configurației lingvistice. Limbajul este și cel care pune la dispoziția științelor „obiecte”: științelor generalului, obiecte ca „arbore”, „pește”, istoriei, obiecte ca „Petru”, „Roma”, filosofiei obiecte ca „adevăr”, „virtute” etc. De asemenea, întrebările specifice investigației obiective sunt mediate de limbaj, astfel, întrebările științelor naturale și ale culturii, adică întrebările privitoare la ființa unei „clase” (de exemplu, „ce este un arbore?”, „ce este un cuvânt?”) întrebarea istorică, adică întrebarea privitoare la ființa unui „individ” (de exemplu, „cine este Petru?”) și întrebarea filosofică, adică întrebarea privitoare la sensul ființei (de exemplu, „ce este adevărul?”). Sau, dacă dorim să întrebăm același cuvânt în cele trei cazuri: „ce este o navă?” (întrebare a științelor generalului); „ce navă este aceasta?” (întrebare istorică); „ce înseamnă a fi navă?” (întrebare filosofică). Atari întrebări le aflăm deja în întrebarea curentă a limbajului în viața practică; numai că în viața practică nu

se răspunde complet și metodic: ne mulțumim cu ceea ce este necesar pentru acest sau acel scop practic. În schimb, investigația științifică urmărește atari probleme cu consecvență și în acord cu o metodă și aspiră să le răspundă complet și până la capăt. Și științele relațiilor pur formale, adică științele matematice (care constituie un tip special de științe ale generalului), se întemeiază, firește, pe instituția numerelor și a formelor pure deja date ca atare în limbaj.

5.3.5. Relația dintre știință și limbaj este, deci, o relație a ceea ce este secundar și condiționat cu ceea ce este primar și condiționat. Însă această relație trebuie interpretată în sensul său specific. „Lucrurile”, ca ceva cunoscut și delimitat, sunt accesibile doar prin intermediul limbajului; însă o cunoaștere tehnică cu privire la lucruri este posibilă și în absența limbajului: animalele dispun și ele până la un anumit punct de o cunoaștere de acest tip. Ceea ce nu este posibil fără limbaj este știința, episteme; și aceasta nu numai pentru că este mai practic și mai comod să întrebunțezi un cuvânt în locul lucrului, de exemplu, cuvântul *tigru* în locul unui tigr, nici pentru că științele lucrurilor ar trebui să investigheze doar fapte lingvistice. Din contră, științele pretind – pe bună dreptate – și trebuie să se ocupe de lucrurile înseși și să identifice lucrurile înseși dincolo de limbaj. Limbajul este presupus de științe pentru că numai prin intermediul său se poate ivi *ce-ul* unui obiect oarecare și pentru că numai cu privire la ceea ce este lingvistic dat este posibilă întrebarea cu privire la *ce-ul* lucrurilor. În enunțul *tigru este un animal sălbatic* pe care îl întrebunțăm, de exemplu, în zoologie sau într-un silogism nu am putea nicidecum să ne folosim de un tigr în locul cuvântului *tigru*, întrucât *tigru* nu desemnează un tigr, ci un *ens rationis* care reprezintă toți tigrii: pe cei existenți, pe cei care au existat și pe cei care nu există încă. Și nici în cazul filosofiei nu este vorba de o analiză a limbajului; este vorba de „lucrurile” înseși cu care se ocupă filosofia, deși, în primă instanță, de „lucruri” puse la dispoziție, ca atare, de către limbaj. Nu cuvântul *ființă*, ci *f i i n ț a* în s ă ș i este obiectul filosofiei, chiar dacă posibilitățile de întrebunțare a cuvântului *ființă* se pot dovedi revelatorii pentru interpretarea ființei înseși. Și poate fi admis chiar faptul că ontologia a fost posibilă doar grație cuvântului *ființă*, adică grație intuiției ființei dată în limbaj; însă aceasta nu înseamnă nicidecum că ontologia se ocupă cu un obiect pur lingvistic. Orice știință trece dincolo de limbaj în două sensuri: pe de o parte, se orientează spre realitatea lucrurilor înseși, și, de asemenea, spre lucruri care nu sunt date în limbaj (pe care le descoperă pe cont propriu sau le delimitează cu propriile ei criterii); pe de altă parte, impune o determinare specială a limbajului ca *l i m b a j t e h n i c*, atât pentru ceea ce este deja dat în limbaj, cât și pentru ceea ce ea însăși descoperă sau delimitează. Numai că, atât pentru unul cât și pentru celălalt aspect, știința își află în limbaj baza și punctul său de plecare. (Limbajele tehnice, de asemenea, își au modelul lor în ceea ce, deja în tradițiile lingvistice [„limbi”], este limbaj tehnic, adică nomenclatură sau terminologie, ceea ce înseamnă de fapt, manifestarea unei „științe”, chiar dacă o știință populară).

6.1. Ca unitate de intuiție și expresie, ca pură creație de semnificate și de „semne”, limbajul – dacă vom considera subiectul creator ca absolut (adică, numai în relație cu ceea ce crează) – poate fi echivalent cu poezia sau arta în general care

este, tocmai, prima treaptă în aprehensiunea ființei (Acesta este, de altminteri, adevăratul sens al identității între limbaj și poezie). Ca și poezia, limbajul este obiectivare a conținuturilor intuitive ale conștiinței; și, tot ca poezia, este anterior distincției între adevăr și fals și între existență și inexistență. Limbajul absolut este deci poezie.

6.2. Se cuvine însă să ne întrebăm dacă limbajul ca atare este „absolut”, adică, dacă înțelegându-l ca activitate a unui subiect absolut, îl considerăm, în mod propriu, ca limbaj. În realitate, obiectivarea intuiției, relația între creatorul de limbaj și creația sa, este numai o dimensiune a limbajului. Limbajul are însă și o altă dimensiune care este dată de „alteritatea” subiectului, de faptul că subiectul creator de limbaj presupune alte subiecte, adică de faptul că a fi o conștiință creatoare de limbaj înseamnă a fi o conștiință deschisă înspre alte conștiințe. John Dewey observă în această privință că limbajul are înainte de toate o referință intersubiectivă, înspre alte persoane cu care se stabilește comunicarea, în așa fel încât ceva devine comun și că tocmai prin această referință intersubiectivă referința obiectivă își dobândește generalitatea și „obiectivitatea”. Și Heidegger arată, într-un mod, poate, încă mai adecvat, că există comunicarea, întrucât interlocutorii au deja ceva în comun care se manifestă în faptul de a vorbi unul cu altul. Însă, desigur, trebuie să facem deosebirea între *comunicare a ceva* cuiva, care aparține practicului din limbaj și în anumite situații poate lipsi, și *comunicarea cu celălalt*, presupusă drept condiție originară pentru orice act lingvistic. Tocmai în acest al doilea sens comunicarea este esențială pentru limbajul ca atare, în timp ce nu este astfel pentru poezie (limbaj absolut). Chiar și în calitate de creație lingvistică primară, limbajul este, întotdeauna, orientat spre altul (celălalt). Semnificatele și semnele nu se creează numai „ca să fie” (ca în artă), ci se creează pentru a fi și pentru alții; mai mult chiar, ca fiind *deja* și ale altora (se creează, de fapt, într-o limbă determinată).

Cu privire la aceasta, s-a spus și continuă să se spună că limbajul este un fapt social și că limba doar „se impune” vorbitorilor. În realitate, limbajul este, mai curând, fundamentul și manifestarea primară a socialului, a „faptului-de-a-fi-cu-altul” specific omului, iar limba nu este „obligatorie” ca impunere exterioară, ci ca obligație liber asumată (acesta este, de altfel, sensul genuin și originar al lat. *obligatio*). Limbajul, prin urmare, este și expresie a intersubiectivității, tocmai în acest dublu sens, al solidarității cu o tradiție istorică și al solidarității „contemporane” cu o comunitate de vorbitori, care este și ea istorică. Iar libertatea limbajului este o libertate istorică, o libertate a omului ca ființă istorică. Giovanni Gentile a formulat odată aceasta în felul următor: „Dacă limbajul este liber, atunci în loc de *tavolino* «măsuță» aș putea spune *penna* «condei». În abstract, da, se poate, dar în mod concret nu, căci eu cel care vorbesc, am o istorie îndărătul meu și înlăuntrul meu, mai bine spus e u s u n t această istorie. De aceea spun și t r e b u i e să spun *tavolino* pentru «măsuță» și nu altceva”.

6.3. Acest fapt ne lămurește de ce anume limbajul se prezintă totdeauna ca „limbă”, i.e. ca limbaj care s-a dezvoltat și se dezvoltă istoricește. Limbajul este înțelegerea ființei, însă nu prin aportul unui subiect absolut, nici al individului

superior, ci prin aportul omului istoric care, tocmai de aceea, este în același timp o ființă socială.

7.0. În acest sens, deci, limbajul este fundamental pentru definirea omului. Pe de o parte, este *logos*, înțelegere a ființei; pe de altă parte, este *logos intersubiectiv*, formă și expresie a istoricității omului. Omul trăiește într-o lume lingvistică pe care o creează el însuși ca ființă istorică. Acestea sunt cele două dimensiuni esențiale ale limbajului: dimensiunea subiect-obiect și dimensiunea subiect-subiect. Ca limbaj în general, limbajul corespunde primei dimensiuni, relației omului cu ființa. Ca limbă, corespunde în același timp relației cu ceilalți oameni, cărora, tocmai prin intermediul limbajului li se atribuie „umanitatea”: capacitatea de a se întreba asupra ființei și de a o interpreta. Despre alte chestiuni, pe care nu le putem aborda aici și acum, ajunge să spunem faptul că, la rândul lor, aceste două dimensiuni, apar ca *două* numai în interpretarea explicită a limbajului, dar în fond, sunt însă una singură.

Traducere, după originalul din limba spaniolă, de Lucian Lazăr